

Eesti õigeusu ajaloo kontseptuaalsed võtmehetked kanoonilisel territooriumil ja diasporaas: eneseteadvus ja kanoonilised eksisteerimisvormid

Viimased kaks ja pool aastat on meedia täitunud materjalidega, kui pehmelt öelda, siis mitte kiretult Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kiriku vastu. Vahel on need lihtsalt pahatahtlikud ütlemised, kuid on ka artikleid, poliitilisi avaldusi ja intervjuusid, mis apelleerivad ajaloolistele dokumentidele, kaanonitele, faktidele ja autoriteetsetele väljaütlemistele lootuses, et mitte keegi ei hakka kontrollima: kas öeldu/kirjutatu vastab mainitud dokumentidele või faktidele. Enamgi veel, ükskõik kui palju me neid ka kõrvale ei lükka, avalikult vigu päevavalgele ei too, kui väljenduda poliitkorrekselt, fantaasiaid, siis neid korratakse ikka ja jälle. Muidugi „ülekordamine – on zombistumise ema”, mis on tunnustatud propagandavõtteid.

Oma ettekandes ma juhin teie tähelepanu ajaloofragmentidele, millel parasiteeruvad stiihiliselt või sihipäraselt kujundatud väärmõtlemise stereotüübid.

Metropoliit Eugeni mainis „venestamise traumat” kui üht praeguse kriisi allikat Kiriku ja riigi vahelistes suhetes. Lisan enda poolt, et seda traumat süvendati nõukogude okupatsiooni alguses. Ainuüksi massilisele küüditamisele allutati 1941. a üle 9000 inimese (neist umbes 3200 saadeti sunnitöölaagritesse ja umbes 6000 asumisele), aga 1949. a saadeti Siberisse umbes 20723 inimest. Perioodil 1940–1944 lahkus Eestist 70–80 tuhat inimest.¹

Pole alust imestada, et massiteadvusesse juurdus ettekujutus õigeusust kui „vene usust”. Kuid kahjuks asi ei piirdu vaid olemasolevate stereotüüpidega. Hinnates publikatsioone, siis isegi mõned kohalikud ajaloolased kalduvad seostama õigeusu levimist Eestis Peeter I vallutustega Lääneääreses kandis XVIII sajandil ja selle liitmisega Vene keisririigiga Nystadti rahulepingu kaudu Rootsiga 10. septembril 1721. a., *kui põhjust ja tagajärge*. Aga „usuvahetusliikumist”, mis algas 1841. a., tõlgendatakse enesekindlalt kui midagi, mis oli ajendatud merkantiilsetest huvudest.

Valitseja Eugeni tõi välja fakte, mis kummutas selle versiooni. Ma täpsustan ainult, et õigeusklikele eestlastele, kes vankumatult talusid kannatusi õigeusku kuulumise tõttu, oli pärilike renegaatide häbimärk äärmiselt solvav. Seetõttu oli neil väga vaja veenda kõiki ja eelisjärjekorras iseennast, et konfessiooni muutmine ei tähenda oma rahvast lahtiütlemist, et õigeusk on universaalne usk ja niikui on olemas

---

¹ Vt: Eesti Vabariik 90. Sündmused ja arengud. Tallinn: Eesti Entüklopeediakirjastus, 2008, lk 151, 187.

etnokultuurilise tähenduses vene, kreeka jne õigeusk, võib olla ka etnokultuurilises traditsioonis oma eesti õigeusk. Pole üllatav, et kui 1917. a tekkis väljavaade vabaneda, nagu praegu öeldakse „vene imperialistlike narratiivide” koormast ja tuua kirikuellu protestantlik koloriit, inspireeris see paljusid õigeusklikke eestlasi ja samal ajal tegi ärevaks nende vene vendi.

„Et õigeusust ei saanud Eestis venestamisvahendit, nähtub ka sellest, et niipea, kui eesti rahvas vabanes Vene riigi võimusest, vabanes ka eesti õigeusu kirik vene kiriku võimu alt ning siirdus otsesse Bütsantsi järglasega, patriarhiga Konstantinoopolis (1923. a.), ning seega loodi otsene orientühendus. Et selgemini erineda vene õigeusu kirikust, võeti usutunnistusest sõna „apostlik“, mis liideti sõnaga „õigeusk“, ning nii sai apostlik-õigeusu kirik oma iseseisva nime.“²

Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku kanooniline kujunemine ja üleminek Konstantinoopoli Patriarhaadiks 7. juulil 1923. a kajastus varasemates ettekannetes, seega peatun ainult mõnel olulisel nüansil. Eesti õigeusu ajalugu puudutavates väljaannetes on seda üleminekut kujutatud kui Konstantinoopoli Patriarhi kingitust EAÕK-le ja ise selle asutamist. Seda viga võib kohata isegi Eesti Välisministeeriumi kodulehelt.³ Kuid 1923. a Tomoses kirjutatakse: „õndsama Moskva ja kogu Wenemaa, Patriarhi isand Tihoni poolt püha õigeusu kirik Eestis on autonoomsena eraldatud.”⁴ Ilmselgelt pole selles dokumendis juttu mingist autonoomia andmisest (nagu me mäletame, palus peapiiskop kinkida autokefaaliat). Viidates Tomoses sellele, et „uuesti asunud Eesti riigis õigeusu kirik <...> Wenemaal juhtunud kirikliste ebakorralduste tõttu – on lahutatud Wenemaa Püha õigeusu kogudusest, kus ta seni kanooniliselt ärarippus,”⁵ Patriarh Meletios pigistas silmad kinni asjaolu ees, et peapiiskop Aleksandril polnud lahkumiskirja Emakirikult ja lihtsalt ümberallutas endale Eesti Õigeusu Kiriku, säilitades (*mitte andes*) sellele autonoomset staatust, nimetades seda „Eesti õigeusu metropoliaks”.

Nimetatud dokumendis ei ole mingeid märke autonoomia andmisest, veel vähem, autonoomse Kiriku *asutamisest*.

Teine, sageli valesti tõlgendatud protsess – Eesti Apostliku-Õigeusu Kiriku naasmise protsess Moskva Patriarhaadi koosseisu, mis algas 1940 a., ja sellele

---

² J. Tõnissoo. Apostlik õigeusk Eestis // Apostlik õigeusk: 100 aastat Eestis. Vetlanda: EAÕK ajutise Sinodi kirjastus, 1951, lk 19–20.

³ Vt: Välisminister Urmas Paet kohtus patriarh Bartolomeusega [Elektroniline ressurss] // Välisministeerium. URL: <https://vm.ee/uudised/valisminister-urmas-paet-kohtus-patriarh-bartolomeusega> (vaadatud 05.11.2024).

⁴ TOMOS-1923. Eesti Ap.-Õigeusu Kiriku iseseisvuse akti tõlge (1923-st aastast) // The Autonomous Orthodox Church of Estonia / L’Eglise autonome orthodoxe d’Estonie: Approche historique et nomocanonique. Ed.: Archim. Grigorios D. Papatomas, r.p. Matthias H. Palli. Athenes, 2002, lk 51.

⁵ Samas.

järgnenud sündmused. Metropoliit Aleksandri patukahetsust 30.03.1941. a tõlgendatakse kui ootamatut ja sunniviisislist, aga Sinodi laialisaatmist 1945. a kui autonoomia äravõtmise ja EAÕK likvideerimisena.

See polnud aga sugugi nii. Muidugi, metropoliit Aleksander otsustas Moskva Patriarhaati naasta surve all. Kuid *olude, mitte inimeste sunnil*. Tema „patukahetsus” ei olnud tõepoolest siiras. Aga seda, et vastu võetakse läbi patukahetsuse, ta teadis. Kindlasti polnud see üllatus.

1940–1941. a dokumentidest järeldub selgelt, et ja EAÕK ja Läti Õigeusu Kiriku taasühendamise protsessid Moskva Patriarhaadiga ei toimunud sugugi samade mustrite ja meetodikate järgi.⁶ Erinevalt Läti Õigeusu Kirikupeast metropoliit Augustinusest (Petersons) mõistis metropoliit Aleksander väga kiiresti, et kui ta lähima aja jooksul ei võta initsiatiivi EAÕK taasliitumiseks Moskva Patriarhaadiga, siis kaotab ta kontrolli juba stiihiliselt algava protsessi üle, mille esimeseks pääsukeseks oli Petseri 40 Kannataja kogudus. Sellest lähtus ka tema tegevus.

Siis aga algab sõda ja kohe katkestab ta suhted Baltimaade eksarhi metropoliit Sergiusega (Voskressenski), see tähendab, et uuesti läheb kirikulõhesse. Toimunud sündmuste, vaidluste, laimamaiste jms kontekstis on huvitav lugeda metropoliit Aleksandri kirjavahetust metropoliit Sergiusega (Voskressenski) ja Narva ja Izborski piiskopi Paveliga (Dmitrovski).

Metropoliit Aleksander kontsentreeris tähelepanu Patriarhi trooni Hoidja, ”tegutsev kõiges uskmatute bolševistlike võimude näpunäidete järgi, palvetav nende eest ja sooviv neile Jumala õnnistust ja võitu „fašistlike röövlite” – germaanlaste üle,”⁷ kanoonilise alluvuses olemise vastuvõetamatusse. Kuid piiskop Pavel (Dmitrovski) ei näe alust fikseerida tähelepanu Patriarhi trooni Hoidjale: „Me oleme ühinenud mitte selle või teise Vene Kiriku esindajaga, vaid Kirikuga kui sellisega; Kirikuga, kes on oma 1000-aastaselt ajaloolisel teel nii palju üle elanud, suurte askeetide, pühakute, märtrite, vagade Kirikuga, Kirikuga, kes eriti viimastel aastatel on oma ustavate poegade verrega tõendanud oma ustavust Kristusele.

Kui selle kiriku kaasaegsed esindajad on milleski süüdi, mõistab neid hukka seaduslik kohus, aga meie kohus on sel erakorralisel ajaloolisel hetkel avalikult ja selgelt tunnistada oma ustavust oma Kodukirikule.”⁸

---

⁶ Leedu piiskopkond kogu sõdadevahelisel perioodil tegutses VÕK-i välispiiskopkonna staatuses. Seepärast vallitsevale ülemhingeekarjasele – metr. Eleutheriusele (Bogojavlenski) – oli usaldatud vastu võtta Moskva Patriarhaadi kanoonilisesse ühtsusesse kogudusi Eestis ja Lätis, kes seda soovivad.

⁷ Metropoliit Aleksandri kiri piiskop Pavelile 30.06.1942.a. EAA. 1655.2.2629, lh 30.

⁸ Tsit.: Narva Issandamuutmise Peakiriku preestri Vladimir Blagoveštšenski ettekanne metropoliit Aleksandrile (Paulus) 22.08.1942.a. EAA.1655.3.430, lh 146–146 p.

Samas vaimus kirjutab metropoliit Aleksandrile ka metropoliit Sergius (Voskresenski): „Te õigustate uut skismat,” – kirjutab eksarh, – „Õndsaima metropoliit Sergiuse viimaste poliitiliste tegudega. Meie hinnangutega tema 22. juuni esinemisele võisite huvi korral tutvuda ajakirjanduse kaudu. *Meil on vaja oodata Kirikukogu kohut tema suhtes, aga ise jääda kannatava Kiriku tara sisse* (minu rõhuasetus. – I.P.).”⁹

Väärrib tähelepanu, et oponentid ühtivad negatiivses hinnangus Patriarhi trooni Hoidja seisukoha suhtes, kuid printsiipiaalselt erinevad oma järeldustes. Metropoliit Aleksander ja tema pooldajad seavad oma ühtsuse Emakirikuga sõltuvusse metropoliit Sergiuse (Stragorgodski) poliitilisest positsioonist, tema väljaütlemistest, kandes vastutuse ja kogu süü üle kogu Vene Kirikule. Metropoliit Sergius (Voskressenski) ja piiskop Pavel ja nende mõttekaaslased, kuulutades, et nad ei ole nõus Patriarhi trooni Hoidjaga, tõmbavad selge piiri eksinud isiku, – isegi siis, kui on tegu Kohaliku Kiriku eestseisjaga või tema asendajaga – ja kogu Kiriku vahele, mis *pole taandatav ühelegi oma juhtorganile* (minu rõhuasetus. – I.P.).

Kahjuks neil ei õnnestunud kokkuleppele jõuda.

Tõesti, kas see ei meenuta tänast poleemikat? Seesama vaidluse teema: kas on lubatav jääda kanoonilisse ühtsusesse Kirikuga, mille pea toetab kuritegelikku valitsust?

Mis siis juhtus EAÕK-iga aastatel 1940–1945? Kahtlemata, metropoliit Eugeni ettekanne EAÕK taasühinemise protsessist VÕK-iga, jätab ajaloolises ja kirikuõiguslikes aspektides koha diskussioonideks, kuid pole alust seda esitada kui EAÕK *likvideerimist* Moskva Patriarhaadi poolt ja *uue* religioosse organisatsiooni *asutamisest*. See ei olnud nõukogudeajaelse institutsiooni hävitamine, selle asendamine nõukogude omaga, nagu juhtus teiste Eesti riiklike ja avalike struktuuridega. Dokumentidest järeldub, et osapooled ei käsitlenud seda protsessi kui likvideerimist, vaid kui EAÕK *ümbermuutmist* nime, struktuuri ja staatuse poolest „tagasihoidlikumaks”¹⁰ Eesti piiskopkonnaks, st see oli protsess, millega naasti Eesti õigeusu kanoonilisele staatusele enne autonoomia saamist 1920. a.

Aastal 1945, vastupidiselt autorite teostes leiduvatele väidetele, kelle objektiivsus, ilmselt, on tingitud korporatiivsest kuuluvusest või poliitilistest sümpaatiatest, ei likvideeritud EAÕK, vaid ainult niinimetatud Eesti Apostliku-Õigeusu Metropoolia

---

⁹ Metropoliit Sergiuse (Voskressenski) kiri metropoliit Aleksandrile (Paulus) 12.10.1942. a. EAA.1655.3.431, lh 252–253.

¹⁰ Vt: Patriarhi trooni Hoidja metropoliit Sergiuse (Stragorodski) kiri № 679 13.12.1940. a metropoliit Aleksandrile (Paulus). EAA.1655.3.416, lh. 91–92.

(EAÕM) Sinodi,¹¹ lõhestusliku struktuuri juhtorgani.

Ekslik oleks ka mõelda, et taasühinemise käigus 1945. a Narva piiskopkond likvideeriti ja Tallinna oma jäi alles ning laienes üle kogu ENSV.

Likvideeriti vaid EAÕK *algsest antikanooniline jaotus kaheks piiskopkonnaks rahvuse alusel*. Sel viisil EAÕK-i ei likvideeritud, kuid *ümberkujundati*, aga mitte Tallinna, vaid Eesti piiskopkonnaks piiskopitooliga Tallinnas.

See oli kohaliku Kiriku *adaptiivne kanooniline ümberkujundamine eesmärgiga jätkata katkematult oma tegevust uutes ajaloolistes ja poliitilistes tingimustes*.

Järgmine konseptuaalselt tähenduslik moment: mis juhtus 1944. aastal – EAÕK jagunemine või ümberasumine?

Eesti õigeusu diasporaa eneseteadvus langes suures osas kokku Vene Õigeusu Kiriku Välismaal (VÕKV) eneseteadvusega. Kuid oluline erinevus nende kahe õigeusu emigratsiooni struktuuri vahel seisneb selles, et VÕKV kultiveeris vaenulikku suhtumist kogu VÕK vastu, kui „bolševistlikku kirikusse”, jumalavallatusse, õnnistuseta organisatsiooni, samas kui eesti õigeusklik diasporaa suhtus kaastundlikult oma Nõukogude Eestisse jäänud vendadesse, kui vaevu ellu jäänuisse uues nõukogude kiriklik-administratiivses struktuuris – Eesti piiskopkonnas, mille väidetavalt asutas Moskva Patriarhaat selle poolt „hävitatud” EAÕK asemele. Kuidas sõnastas seda nägemust ülempreester Nigul Hindo, „tegelikult elus on meie Kiriku ühtsus lõhestatud vaba Kiriku osa rändab paguluses 1944. aastast alates ja vabaduseta kirikuosa asub kodumaal.”¹² Aga „olguigi et tegelikult elus Eesti Ap. O. Kiriku organisatsiooniline ühtekuuluvus – paguluse ja kodumaa suhtes – on ära lõhutud, oleme vaimselt siiski üksainus ühtlane Eesti Kirik, sellele vaatamata kas me viibime võõrsil või asume kodumaal.”¹³

Need on väga olulised sõnad mõistmaks unistusi, mis toitsid välisest EAÕK-i osa vaimu, kelle elus ka toimusid muutused analoogselt nendele, mis mõni aeg varem toimusid kodumaale jäänud osas. Diasporaa ise pidas end autonoomseks EAÕK-iks, mis on paguluses. Aga 1956. a (kolm aastat pärast metropoliit Aleksandri surma)

---

¹¹ EAÕM oli organiseerinud metropoliit Aleksander natside okupatsiooni kahel esimesel aastal, mis koosnes Tallinna piiskopkonna kogudustest, mõnedest Narva kogudustest ja kõigist kloostritest. Reveli kindralkomissar ei lubanud metropoliit Aleksandri struktuuri nimetada „kirikuks” (Reveli kindralkomissari kiri metropoliit Aleksandrile (Paulus) 28.10.1942.a., tema kirikustruktuuri nimetusest ja hoidumisest suhtlusest Konstantinoopoliga. EAA.1655.3.431, lh 228).

¹² Tsit: *Andrei Sõtšov*. Eesti õigeusu pagulaskiriku ja Moskva Patriarhaadi Eesti piiskopkonna suhted aastail 1958–1966. Acta Historica Tallinnensia, 2006, 10, lk 195.

¹³ *Nigul Hindo*. Eesti Apostlik Ortodoksne Kirik paguluses ja tema õiguslik seisund // Eesti Apostlik Ortodoksne Kirik Eksiilis 1944–1960. Stockholm: Eesti Apostliku Ortodoksse Kiriku Kultuurifond, 1961, lk 43.

autonoomia lõpetati ära, ümberkujundades EAÕK-i välisosa Konstantinoopoli Patriarhaadi Lääne- ja Kesk-Euroopa eksarhaadi eksterritoriaalseks piiskopkonnaks. Alles pärast ümberkujundamisega nõustumist pühitseti Ravenna piiskopiks (välja valitud 15. aprillil 1956. a eksiilis olev EAÕK-i Kirikukogul Stocholmis) ülempreester Jüri Välbe.

Patriarh Athenogoras lohutas EAÕK sinodi liikmeid, et „kui Jumal kingib Eestile uuesti tõelise vabaduse ja tema lapsed, kes on paguluses, lähevad oma kallile sünnimaale tagasi, siis Kogumaapealne Patriarh, olenedes uuest olukorrast, on õigustatud tegema korralduse ja astuda samme, mis vastavad kogu Eesti Ortodoksse Kiriku heaolu seisundile.“¹⁴

Meenutades kanoonilisi muutuseid EAÕK-is kodumaal 1940–1945 ja tema piiride taga 1956. a., on kohane kõneleda mitte kirikustruktuuride likvideerimisest, vaid nende ümberkujundamisest seoses ajalooliste, poliitiliste ja majanduslike tingimustega. Kuid selle vahega, et erinevalt Eesti Piiskopkonnast elas EAÕK-i välisosa lohutavas lootuses kunagi naasta oma okupatsioonist vabanenud kodumaale ja taastada oma Kiriku kanooniline staatus. Just selle perspektiiviga kutsus ülalmainitud artikli autor ülempreester Nigul Hindo taluma välistest piirangutest tulenevaid ajutisi ebamugavusi.

Ülempreester Nigul Hindo läbivaadatav artikkel väärrib suurt tähelepanu, et mõista eesti õigeusu diasporaas kontseptsiooni kujunemise protsessi – kontseptsiooni, mis sai ideoloogiliseks aluseks võõra struktuuri ebaseaduslikule registreerimisele EAÕK nime all kohaliku asemel, mis kuulutati „okupeerivaks“ uusmoodustatud organisatsiooniks. Ülempreester Nigul Hindo peab EAÕK struktuuriks, mis *sündis* alles 7. juulil 1923. a (üleminek Moskva Patriarhaadilt Konstantinoopoli Patriarhaadile. – *I.P.*) ja püsis oma täiuses kuni 30.03.1941. a (taasühinemine Emakirikuga. – *I.P.*). Peale seda, fašistliku saksa okupatsiooni alguses justkui taastati EAÕK osaliselt eesti koguduste seas (EAÕM-i nime all. – *I.P.*), mis säilis kuni EAÕM-i ühinemiseni Emakirikuga 06.03.1945. Peale seda – „väikese karjana“ tegutses eksiilis kuni selle pea metropoliit Aleksandri surmani 18.10.1953. a. Oluline on sellele tähelepanu pöörata, kuna antud skeem peegeldab eesti õigeusu diasporaas omaenda identifitseeringut: 1) EAÕK *täius* sõdadevahelisel perioodil, 2) selle piirang sõja ajal *eesti kogudustega* (isa Nigul peab eesti omaks ka segakogudusi ega nimeta eraldi natside okupatsiooni ajal metropoliit Aleksandri otsese juhtimise alla sattunud vene kogudusi); 3) paguluses ja *ainult paguluses* üksnes *killukese* autonoomse ja iseseisva Kiriku säilitamine, lootuses *kodumaale naasmisel taastada sellest täiuslik EAÕK*.¹⁵

---

¹⁴ Samas, lk 38–40.

¹⁵ Vt Samas. Lk 41.

Seda eesti õigeusu diasporaale alustpanevat kontseptsiooni ei kõigutanud isegi EAÕK-i välisosa kanooniline laialisaatmine, kui 13.04.1978. a Patriarh Demetriose ja Konstantinoopoli Kiriku Sinodi poolt kuulutati Patriarh Meletiose Tomos kehtetuks põhjendusega, et „nüüd pidev kanooniline suhtlemine Pühima Vene Kiriku selle kandiga (Eestis. – *I.P.*) on taastatud nii, et ta saab kergelt täita hingekarjaselikkude hoidu ja hooldu tema eest.“¹⁶ Seega, nagu lähtub Konstantinoopoli Patriarhi kirjust 03.05.1978. a Rootsi ja kogu Skandinaavia metropoliit Pavlosele, oli lõpetatud viimase poolt EAÕK välispiiskopkonna eest hoolitsemine. Tema omfoori alla jäi ainult see diasporaa osa, mis asus tema metropoolia piirides.¹⁷ Kõik väliseesti kogudused viidi üle Konstantinoopoli ülemkarjaste omfooride alla vastavalt asukohast.

Eesti õigeusu diasporaa selle eluetapi illustatsioonina pakub huvi Rootsi ja kogu Skandinaavia metropoliidi Pavlose kiri¹⁸ Austraalia metropoliit Stylianosele, milles valitseja Pavlos teatab, et on lõpetanud EAÕK eest hoolitsemise seoses 1923 a. Tomose tühistamisega Konstantinoopoli Patriarhaadi poolt, teatab ka eesti koguduse Austraalias vajaduste ning preester Vladimir (Vambola) Hiiesalu eest.

Alates selle kanoonilise struktuuri lagunemisest jäi EAÕK-i Sinod eksiilis omamoodi õigeusklike eestlaste diasporaa koordineerivaks keskuseks.

Eelmise sajandi üheksakümnendatel aastatel oli võimalus taastada EAÕK kanoonilises tervikkuses, hõlmates nii 26. aprillil 1993. a. Vene Õigeusu Kiriku Püha Sinodi poolt taastatud autonoomse Eesti Õigeusu Kiriku kogudusi, mis asusid Eestis, kui ka väliseesti kogudusi. Kuid välissinodi esimees, aegajalt Eestit külastav ülempr. Nikolai Suursööt, ei vältinud ainult mitte otseseid kohtumisi piiskop Korneliusega (Jakobs), vaid hoidus isegi telefonivestlustest temaga.

Paguluses kujunenud eesti õigeusu identiteedi kontseptsioon, mida oli kaunilt kirjeldanud ülempreester Nigul Hindo, oli kahjuks muutunud ideoloogiliseks printsiibiks, mille pinnal toimusid 90-ndatel üldtuntud kurvad sündmused, mis lõhestasid eesti õigeusu XX saj 90-ndatel aastatel. Sellel ideoloogilisel alusel põhineb tänase päevani arusaam meie ühisest ajaloost. Nimelt see ideoloogiline alus on takistuseks kahele õigeusu osale taasühinemiseks Eestis. Kuni EAÕK-is mõeldakse endast kui ainsast tõelisest Kirikust, aga meist kui piiskopkonnast, mis väidetavalt on nõukogude okupatsioonistruktuuri järglaseks, ei saa olla tõelist

---

¹⁶ Konstantinoopoli Patriarh Demetriose ja püha Sinodi tegu 1923. a. Tomose kehtetuks tunnistamise kohta // *The Autonomous Orthodox Church of Estonia / L'Eglise autonome orthodoxe d'Estonie: Approche historique et nomocanonique.* Ed.: Archim. Grigorios D. Papathomas, r. p. Matthias H. Palli. Athenes, 2002, lk 199.

¹⁷ Konstantinoopoli Patriarh Demetriose kiri Rootsi ja kogu Skandinaavia metropoliit Pavlosele. МРЕÕК arhiiv; Православие в Эстонии: Исследования и документы. В 2-х т. / Ред.: прот. Н. Балашов, С.Л. Кравец. – М.: ЦНЦ «Православная энциклопедия», 2010. Т.2. С. 208–209.

¹⁸ Vt EAA.5355.1.473 (paginatsioonita).

kristlikku ühtsust rahus ja mõtteviisis, olenemata sellest, missuguseid otsuseid tehtaks riiklikul või kirikutevahelisel tasandil. Alustuseks meil on vaja õppida teineteist mõistma ja võrdsetena tajuma ning alles siis saab võimalikuks õigeusu taasühinemine Eestis.

Ja riik, selle asemel, et luua meile eluga kokkusobimatuid tingimusi, võiks realselt kaasa aidata lähenemisprotsessile, toetades kõike, „mis meie rahu tarvis läheb“ (Lk. 19: 42).